

БАГАТОУДАРНИЙ ТА ОДНОУДАРНИЙ ВІБРАНТИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ ЯК НОВИЙ ЗРАЗОК АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ ВІДМІННОСТІ

У статті розглядається проблема співвіднесеності двох типів вібрантів сучасної іспанської мови до одного класу звуків через аналіз опису їх артикуляцій різними дослідниками. Шляхом зіставлення поглядів дослідників на проблему автори роблять висновок, що механізми утворення двох типів звуків різні, хоча акустично і перцептивно обидва вібранти мають високий ступінь фонетичної схожості.

Ключові слова: *одноударний вібрант, багатоударний вібрант, апікально-альвеолярний звук, какумінальна артикуляція.*

В статье рассматривается проблема соотносённости двух типов вибрантов современного испанского языка в контексте анализа их артикуляций разными исследователями. Путём сопоставления взглядов учёных на проблему, авторы приходят к выводу, что механизмы образования двух типов звуков разные, хотя акустически и перцептивно они обладают высокой степенью фонетической схожести.

Ключевые слова: *одноударный вибрант, многоударный вибрант, апикально-альвеолярный звук, какуминальная артикуляция.*

The article discusses the problem of the relation of the two types of the vibrant in the modern Spanish language to the same class of sounds, analyzing the description of their articulations by the different researchers. Comparing the views of scientists on the problem, the authors conclude that the mechanisms of the formation of two types of sounds are different, but acoustically and perceptually they have a high degree of phonetic similarity.

Key words: *tap/flap, percussive, trill, apical-alveolar sound, cacuminal articulation.*

Актуальність статті зумовлена сучасними потребами уніфікованого опису звукових типів мов світу, що актуалізували питання про впровадження нової класифікації, яка здатна була б відобразити усі існуючі в мовах типи звуків. При описі фонетичного інвентаря вібрантів іспанської мови необхідно враховувати не тільки кількісний склад, але й субстанціальні характеристики творення.

Метою статті є визначення артикуляційних відмінностей у творенні двох типів вібрантів сучасної іспанської мови. **Об'єктом** дослідження є артикуляційно-акустичні характеристики плавних звуків сучасної іспанської мови, а **предметом** – артикуляційні характеристики двох фонем вібрантів іспанської мови.

Будь-яка артикуляційна класифікація має на меті надати основні (релевантні) ознаки звуків або фонем даної мови. Характеристика за релевантними ознаками описує звук мовлення за тими основними властивостями звукотипів, які сформувалися в історії розвитку мови як засоби диференціації семантичної і граматичної сторони слова/словоформи. Така характеристика може враховувати також дистрибутивні властивості звукотипів. Однак і вона базується на певних артикуляційних особливостях творення звукових сегментів [Суч. укр. літ. мова 2002, 50].

Однією із найбільш характерних рис іспанської системи приголосних є наявність в ній двох апікально-альвеолярних дзвінких дрижачих фонем, які відрізняються одна від одної кількома артикуляційними та акустичними властивостями. Існування двох дрижачих фонем (приголосних вібрантів) в іспанській мові засвідчено у традиційній фонологічній літературі. Для їх позначення зазвичай вживаються терміни *vibrante simple* (простий вібрант) та *vibrante múltiple* (складний, множинний вібрант) (Т. Наварро Томас, А. Кіліс Моралес, Е. Мартинес Сельдран, С. Хіли Гайя, Е. Аларкос Льярак, Б. Мальмберг, М.І. Массоне, Т. Корредера, Б. Блекуа Фальгерас, Королівська іспанська академія). Ці терміни, які традиційно вживають іспанські лінгвісти, зазнають критики. "Термін "складний вібрант" є *редундантним*, оскільки будь-яка вібрація є обов'язково "*множинною*", а термін "простий вібрант" є суперечним, оскільки будь-яка вібрація є повторенням одного й того ж самого руху [Памієс 2000, 95].

Простий вібрант характеризується утворенням короткої оклюзії між кінчиком язика та альвеолами, а складний вібрант – утворенням двох або більше оклюзій між кінчиком язика та альвеолами [Кіліс 1992, 130]. Артикуляційні характеристики цих звуків відповідають тому, що в інших мовах позначається як *flap* або *tap* та *trill* [Міжнародна фонетична транскрипція, 1996].

Терміни *флен/мен* (від англ. *flap/tap* – одноударний, хлопок/легкий удар, торкання) вживають для позначення приголосних, під час реалізації яких язик вступає в контакт з альвеолярною зоною в результаті єдиного і надзвичайно короткого удару [А.Памієс 2000,

95]. У Міжнародній фонетичній транскрипції вони представлені символами [ɾ] (альвеолярний флєп/теп) та [ɻ] (ретрофлексний флєп/теп). У вітчизняній та російській фонетиці для позначення цього типу звуків вживають термін *одноударний вібрант* [О.Г. Васильченко 2004, О.В. Лосева 2006].

Для позначення артикуляційних характеристик простого вібранта іспанські фонетисти пропонують термін Міжнародної фонетичної транскрипції *альвеолярний флєп/теп*, представлений символом [ɾ]. Звуки *флєп* та *теп* можна розрізнити за типом руху, який здійснює кінчик язика, але йдеться про дуже тонкі відмінності, і багато фонетистів не беруть їх до уваги [Блекуа 2001, 23]. Детальний опис артикуляційних відмінностей цих звуків міститься у роботі "Звуки мов світу" [Лейдефодж і Медіесон 1996, 230]. Тип звука, описаний для іспанської мови, це *теп*, в той час як *флєп* відповідає реалізації вимови звуків [t] та [d] у післянаголошеній інтєрвокальній позиції в американському варіанті англійської мови (як у слові *city*). Тому для позначення артикуляційних характеристик простого вібранта іспанські дослідники надають перевагу терміну *tap* [Б. Блекуа, 2001], послуговуючись також терміном *percusiva* (одноударний) (від ісп. *percusión* – поштовх, удар) [А. Памієс 2000, І.М. Массоне 1988].

Англійський термін *trill* (вібрант, дрижачий, вібруючий) вживається для позначення будь-якого звука, в основі якого лежить послідовність дуже коротких переривчатих контактів між двома органами звукотворення. Цей тип звуків позначається також англійським терміном *roll* (*розкотистий*), який відображає його акустичні характеристики [Памієс 2000, 94]. У вітчизняній та російській фонетиці для позначення цього типу звуків вживають термін *багатоударний вібрант* [О.Г. Васильченко 2004, О.В. Лосева 2006].

Для позначення складного вібранта іспанські дослідники пропонують термін Міжнародної фонетичної транскрипції *альвеолярний вібрант* (alveolar trill), якому відповідає символ [r]. У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися термінами *одноударний вібрант* та *багатоударний вібрант*.

Як видно з опису, таблиці Міжнародної фонетичної транскрипції об'єднують в один спосіб артикуляції те, що в англійській мові позначається як *trill* та *tap /flap*. І не бракує авторів (особливо англофонів), які захищають це положення, базуючись в основному на артикуляторному русі. Описуючи артикуляційні характеристики цих звуків, вони не розділяють їх на два типи.

Д. Альберкомбіє, не пояснюючи механізм їх утворення, обмежується тим, що вібрант це: "Тип консонантного сегмента, який реалізується як звуження, що переривається зімкненням" [Abergrombie 1967, 49]. Д. Крістел, наприклад, включає обидва звуки до класу, під час реалізації яких відбуваються переривчасте зімкнення і описує їх наступним чином:

– *Roll* (розкотистий) або *trill* (вібруючий)... "багатоударний вібрант: один артикулятор здійснює швидкі удари проти іншого...".

– *Flap...* "одноударний вібрант: здійснюється тільки один удар одного артикулятора проти іншого... [Крісел 1987, 157].

З опису можна вивести, що Д. Крістел дотримується думки, що йдеться про кількісну різницю, а не про якісні характеристики [Мартинес Сельдран 2007, 145].

У словнику Королівської іспанської академії термін *вібранти* описується як "звук або буква, чия вимова характеризується швидким оклюзивним контактом, простим або множинним, між органами артикуляції. Графема *r* у слові *hora* відповідає одноударному вібранту; а *r* у слові *honra* – багатоударному вібранту" (RAE 1992).

У словнику відображена давня фонетична традиція і не тільки іспанська, яка розглядає ці два звуки як такі, що належать до одного й того ж класу. Фонетика, зрозуміло, оперує звуками, а не буквами, хоча словник посилається також на букву. Цілком очевидно, що базою концепту, окресленого словником, є саме літера, одна й та сама для різних звуків в залежності від контексту [Мартинес Сельдран 2007, 143].

Орфографія відображає факт добре відомий у фонології: у пертинентних позиціях різниця між двома фонемами позначається на письмі *r* / *rr*, як у *pero* / *perro*; у непертинентних позиціях звук позначається однією літерою *r*: *remo* / *honra*, *terco* / *tres* і под., хоча у цих позиціях він може відповідати звуку *багатоударному* (наприклад, *remo*) або *одноударному* (наприклад, *tres*). Те, що у словнику назва класу виділена жирним шрифтом **вібранти** і одна буква вживана для позначення двох різних звуків одноударного / багатоударного свідчить про те, що, очевидно, Королівська іспанська академія вважає, що йдеться про один і той самий клас звуків [Мартинес Сельдран 2007, 143].

Але ряд вчених відстоюють положення про те, що артикуляторні рухи цих звуків не такі вже й схожі. "Думати, що багатоударний вібрант є "швидкою серією одноударних вібрантів" або, що одноударний вібрант – це дуже короткий багатоударний вібрант, є

досить помилковим", – вважає Дж. Катфорд [Катфорд 1977, 130]. На захист цього твердження він висуває такий аргумент: "Частота альвеолярних багатударних вібрантів [г] або увулярних [R] порядку 30 циклів в секунду. Ця частота набагато вища, ніж максимальна, на якій можна реалізувати серію одноударних вібрантів (біля 5 або 6 в секунду). Це ще раз доводить, що одноударний вібрант це рух одномоментний обов'язковий, в той час як багатударний вібрант – це, в основному, подовжена позиція" [Катфорд 1977, 130].

Погляди Дж. Катфорда підтримали інші автори. І.М. Масоне допускає існування цих двох звуків як різних, вказуючи на те, що "одноударний вібрант / багатударний вібрант – це два різні звуки, оскільки для їх реалізації необхідні різні артикуляторні рухи" [Масоне 1988, 26]. Різницю в артикуляції цих двох звуків в іспанській вимові виділив також Т. Наварро Томас: "рух язика у одноударного вібранта ззовні в середину, в той час як у багатударному вібранті, кінчик язика здійснює повторювальний рух – виштовхується з середини назовні", і додає, що мускульне напруження є меншим у першому випадку, ніж у другому [Navarro Tomás 1966, 121-122]. Не викликає сумніву, що Наварро Томас продовжує вважати їх двома різними звуками одного класу, вібрантів, і підкреслює, що один складається тільки з однієї вібрації, в той час як другий має дві або більше вібрацій і відрізняються тим, що перший є коротким, а другий – тривалий. Крім того, їх артикуляторні жести не є ідентичними [Navarro Tomás 1966, 121-122].

Також С. Хілі Гайя, детально описуючи артикуляції цих реалізацій вібрантів, погоджується з Томасом Наварро в тому, що артикуляторні рухи, які відповідають цим звукам, не є ідентичними [S. Gili Gaya 1921, 272-273].

На різницю артикуляторних рухів цих звуків вказували М. Граммон, видатний представник класичної фонетики (1971), Т. Корредера, намагаючись виправити дефекти вимови шляхом точних описів звуків та корекційних вправ (1973, 129), П. Лейдефодж (1975, 147), Е. Мартинес Сельдран і Л. Ральо (1995, 179-194), Б. Блекуа Фальгерас (2001, 37).

Представник Московської фонетичної школи М.П. Карпов описує два типи приголосних вібрантів іспанської мови: передньоязиковий *слабо* дрижачий, позначаючи його символом [г], та передньоязиковий *сильно* дрижачий, позначаючи його символом [г:] [Карпов 1969, 77]. Його характеристика вказує на різницю у м'язовому напруженні при реалізації цих звуків. Передньоязиковий *слабо* дрижачий він описує

як " приголосний, що має какумінальну артикуляцію, особливість якої полягає у тому, що кінчик язика описує напівдугу; він рухається спочатку знизу-доверху до коренів верхніх зубів, але в безпосередній близькості від них змінює напрям і починає рухатися від зубів через альвеоли углиб ротової порожнини, при цьому лише на мить торкається альвеол своїм кінчиком. Таке торкання по суті є дуже швидким ударом по альвеолах у напрямку спереду-назад" [Карпов 1969, 78]. Самий кінчик язика при цьому має яскраво виражену какумінальну форму, а після торкання з альвеолами він іноді, особливо, якщо далі слідує голосний заднього ряду, може прийняти злегка ретрофлексне положення ([a' o ɾ a]) *ahora*, [ˈto ɾ o] *toro*, [mo' ɾena] *morena*, [pɾofe'soɾ] *profesor*) (Карпов, с. 78). У розмовному стилі він може бути ослаблений настільки, що втрачає змичний елемент і вимовляється як щілинний. цьому випадку кінчик язика рухається біля альвеол, не торкаючись їх [Карпов 1969, 78].

П. Ладефодж та Я. Медісон вказують, що для того, щоб відбувалася вібрація, необхідні конкретні аеродинамічні умови, тому будь-яке мінімальне відхилення під час тиску необхідного повітря або під час відкриття ротової каналу в результаті не призведе до вібрації. Тому вони вважають, що заміна вібранта іншим типом реалізації, під час якої не відбувається вібрація, є досить частим явищем [Лейдефодж і Медісон 1996, 217]. Щілинний відтінок поряд із зімкненим – явище закономірне для іспанської мови, у якій майже всі дзвінки зімкнені тяжіють до щілинної артикуляції.

Хоча в емоційному мовленні одноударний вібрант нерідко вимовляється з одним або трьома коливаннями кінчика язика, характер руху язика спереду назад зберігається, що дозволяє йому не втрачати у цьому випадку характерних відмінностей від багатуударного [Карпов 1969, 79].

До особливостей артикуляції багатуударного вібранта можна віднести такі найбільш характерні риси. Першою і найбільш визначальною рисою є надзвичайно сильна напруженість артикуляції. Кінчик язика піднімається до альвеол у какумінальному положенні. Уся мускулатура язика (не тільки кінчик, але й його основа) сильно напружена [Карпов 1969, 79]. В артикуляції цього звуку бере участь не тільки кінчик язика, але утворюється також задньоязикова велярнофарингальна щілинність. Така подвійна артикуляція вимагає великої точності в контролі над язиком, оскільки передбачає реалізацію двох одночасних рухів, один з яких вібраційний у передній зоні, а інший фрикативний, у задній зоні [Блекуа 2001, 7].

Другою важливою рисою є дуже сильний поштовх діафрагми, яка з великою силою виштовхує повітря з легенів для того, щоб подолати у ротовій порожнині перепону на шляху повітряного струменя, яка утворюється в результаті сильного напруження кінчика язика [Карпов 1969, 79]. Складний вібрант є одним із звуків іспанської мови, які потребують значного артикуляторного зусилля. Щоб ініціювати та підтримувати вібрацію кінчика язика, необхідно дотримуватися дуже точного контролю різних органів, які беруть участь у процесі, оскільки найменша неточність необхідного напруження в кожному місці творення призводить до того, що така вібрація не відбувається. Якщо кінчик язика занадто ослаблений, результатом буде фрікція; і навпаки, якщо напруженість надмірна, неможливо ініціювати рух [Блекуа 2001, 7].

При сильному напруженні кінчика язика, що протидіє проходженню повітряного струменя, і при сильному поштовху повітря, яке долає цю протидію, закономірним є багаторазовість дрижання язика, від двох до трьох-чотирьох разів [Карпов 1969, 80].

Четвертою характерною ознакою його артикуляції є напрям руху кінчика язика, який відповідає напрямку руху повітряного струменя – від альвеол до зубів [Карпов 1969, 80].

У всіх розглянутих дослідженнях є очевидним, що з точки зору артикуляції, йдеться про звуки з різними артикуляційними властивостями

Одноударний вібрант має слабку артикуляцію і вимовляється, зазвичай, одним коротким коливальним рухом кінчика язика, який торкається альвеол. Багатоударний вібрант має дуже енергійну артикуляцію і потребує двох або більше коливальних рухів кінчиком язика, торкаючись альвеол. Одноударний вібрант в розмовному стилі мовлення часто фонетично вимовляється як щільний, а не як дрижачий сонант. Багатоударний вібрант має тільки дрижачу артикуляцію. Рух кінчика язика при артикуляції одноударного вібранта направлений спереду назад, від какумінальної майже до ретрофлексної форми. Під час артикуляції багатоударного вібранта кінчик язика має зворотний напрям, від какумінальної до апікальної форми [Карпов 1969, 78].

Два приголосних вібранта іспанської мови представляють парне фонологічне відношення, протиставлене за інтенсивністю артикуляції (*cerro – cerro*).

З усього цього варто зробити висновок, що з точки зору артикуляції йдеться про два різних типи артикуляції, хоча ці

артикуляційні відмінності не перешкоджають тому, що акустично і перцептивно обидва вібранти мають високий ступінь фонетичної схожості і з цієї точки зору їх можна віднести до одного й того самого класу звуків. Йдеться, урешті-решт, про новий зразок артикуляційної відмінності, яка має недостатнє акустичне та перцептивне відображення (за винятком "повторення", яке є умовою багатударної реалізації в порівнянні з одноударною у сфері фізичного та перцептивного). Актуальним постає питання про відображення артикуляційних особливостей двох вібрентів іспанської мови у Міжнародному фонетичному алфавіті не тільки за кількісними, але й за якісними характеристиками.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні відмінностей стосовно пункту артикуляції двох вібрентів іспанської мови у різних фонетичних контекстах методом електропалатографії та дослідження їх акустичного та перцептивного вираження.

1. *Васильченко О. Г.* Функціонування алофонів фонемі /t/ у мовленні дикторів Німеччини 1923-2003 рр. (інструментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Олена Германівна Васильченко; Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 24 с.
2. *Карпов Н.П.* Фонетика испанского языка (теоретический курс): [учеб. пособ. для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Николай Павлович Карпов – М.: Высшая школа, 1969. – 232 с.
3. *Лосева Е.В.* Формирование многоязычной фонетической базы данных (применительно к речевой реализации вибрентов): автореф дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец.10.02.21 – Прикладная и математическая лингвистика / Елена Викторовна Лосева; Московский государственный лингвистический университет. – М., 2006. – 24 с.
4. *Сучасна українська літературна мова.* Фонетика: [навч. посібн. для студентів-філол.] / Плющ Н.П., Бас-Кононенко О.В., Дудник З.В., Зубань О.М. – К.: ВПЦ Київського університету, 2002. – 173 с.
5. *Современная грамматика испанского языка.* В 2-х частях. Часть 1. Фонетика и морфология. – Санкт-Петербург: СПб. Лань, 1997. – 352 с..
6. *Abercrombie D.* Elements of General Phonetics / David Abercrombie. – Edinburgo: Edinburgth University Ptness, 1967 – 203 p.
7. *Blecua F. B.* Vibrantes del español: manifestaciones acústicas y procesos fonéticos: Tesis docotoral / Beatriz Blecua Falgueras; Universidad Autónoma de Barcelona, 2001. – 375 p.
8. *Catford J. C.* Fundamental problems in Phonetics / John Cunnison Catford. Edinburgth: Edinburgth University Press, 1977 – 130 p.
9. *Corredera T.* Defectos de la dicción infantil Tobias Corredera. – Buenos Aires: Kapelusz, 1973 – 186 p.
10. *Crystal D.* Diccionario de lingüística y fonética / David

Crystal. – [Octaedro, traducción de la 4º edición de de 1996]. – Barcelona, 1987 – p. 157. 11. *Diccionario de la Lengua Español*. RAE – [21º edición.]. – Madrid: España Calpe, 1992. – 2133 p. 12. *Gili Gaya S*. Elementos de Fonética general / Sanuel Gili Gaya [5ª ed. corr. y amp.] – Madrid: Gredos, 1966. – 198 p. 12. *Grammont M*. *Traté de Phonétique* / Maurice .Grammont. – [9º edición]. – Paris : Librairie Delagrave, 1971. – 480 p. 13. *Guitart J. M*. *Sonido y sentido. Teoría y práctica de la pronunciación del español con audio CD.* / Jorge M. Guitart. – Georgetown studies in Spanish linguistics, Washington D.C.: Georgetown University Press, 2004 – 322 p. 14. *Handbook of the International Phonetic Association.*: [a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 204 p. 15. *Ladefoged P. y Maddieson I*. *The sounds of the World’s Languages* / Peter Ladefoged, Ian Maddieson. – Oxford: Blackwell, 1996. – 425p. 16. *Martínez C.E. y Rallo L*. [r-r]: ¿Dos clases de sonidos? / Eugenio Martínez Celdrán, Lucrecia Rallo // *Estudios de Fonética experimental.* – Universitat de Barcelona, Laboratori de Fonètica, 1995. – № VII. – P. 179 -194. 17. *Martínez C.E*. *Manual de fonética española. Articulaciones y sonidos del español* / Eugenio Martínez Celdrán, Ana M. Fernández Planas. – [1º edición.]. – Barcelona: Editorial Ariel, S.A., 2007. – 256 p. 18. *Massone, M.I*. *Estudio acústico y perceptivo de las consonantes nasales y líquidas del español/* Ignacia. Massone M // *Estudios de Fonética Experimental.* – Barcelona: PPU, 1988. – Vol. III. – P. 13-34. 19. *Navarro T. T*. *Manual de pronunciación española* / Tomás Navarro T. – [duodécima edición] – La Habana: Edición revolucionaria, 1966. – 326 p. 20. *Pamies B. A*. *Guía básica de fonética y fonología* / Antonio Pamies Bertrán, Olga Mijailovna Kálustova. – Granada: Método, 2000. – 170 p. 21. *Quilis A*. *Curso de fonética y fonología españolas* / Antonio Quilis, Joseph A. Fernández. – Madrid: CSIS, 1992. – 222 p. – (Colección Textos Universitarios, № 4). 22. *Quilis M. A*. *Principios de fonología y fonética españolas.* / Antonio Quilis Morales. – [10º edición]. – Madrid: Arco Libros S.L., 2010. – 96 p.

Онуфрієва Ю.С., викл.,
ЧДУ імені Петра Могили

ПОЯВА АНГЛІЦИЗМІВ В ДАВНЬОВЕРХНЬО- ТА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі дослідження англіцизмів у давньоверхньо- та середньоверхньонімецькій мові. Розглянуто кілька основних моделей періодизації історії німецької мови й установлення часових рамок. У цій статті здійснюється аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної літератури, присвяченої англіцизмам у